

Creativiteit en danseducatie

---

*Een literatuur studie naar danseducatie als stimulering van
creativiteit in het basisonderwijs*

Naam: Esther Verloop

Studentnummer: 3462811

Opleiding: Theater-, Film- en Televisiewetenschap

Vak: Scriptie Dans

Blok: 1

Begeleidend docent: Chiel Kattenbelt

Tweede beoordelaar: Rob Leurs

Datum: maandag 4 november 2013

Inhoud

1) Inleiding.....	3
1.1) Het onderzoek	3
1.2) Literatuur	4
1.2.1) Creativiteit	4
1.2.2) Danseducatie	5
1.3) Opbouw verslag	5
2) Creativiteit.....	7
2.1) Cognitief perspectief	7
2.1.1) Het algemene denkproces	7
2.1.2) Het creatieve denkproces	8
2.2) Fysiek perspectief	9
2.3) Conclusie	10
3) Danseducatie	12
3.1) Cultuur- en kunsteducatie	12
3.2) Dans.....	12
3.3) Danseducatie	13
3.3.1) Cognitief perspectief	13
3.3.2) Fysiek perspectief.....	14
3.4) Conclusie	15
4) Danseducatie en creativiteit in het basisonderwijs.....	16
4.1) Danseducatie en creativiteit.....	16
4.2) Danseducatie in het basisonderwijs.....	17
4.3) Conclusie	18
5) Conclusie	20
5.1) Resultaat en conclusies	20
5.2) Mogelijk vervolg onderzoek	21
6) Literatuur.....	22

1) Inleiding

Sinds januari 2013 is de nieuwe basisinfrastructuur van het cultuurbeleid van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) van start gegaan.¹ Hiermee beoogt het ministerie meer betrokkenheid van de bevolking bij cultuur.² In hun vrije tijd zijn ruim 7,5 miljoen Nederlanders actief met cultuur,³ maar er zijn ook andere sectoren, bijvoorbeeld het onderwijs, waarin gewerkt wordt aan een brede culturele basis. Volgens Cock Dieleman, dramaturg en wetenschapper op het gebied van onder andere theatereducatie, is het cultureel bewust maken van kinderen één van de redenen om cultuureducatie in te bedden in het curriculum van het (basis)onderwijs.⁴ In dit onderzoek zal de focus liggen op kinderen van zes tot twaalf jaar. Deze kinderen kunnen gedurende de basisschoolperiode al vroeg met cultuureducatie in aanraking komen.

Binnen het (basis)onderwijs is een hiërarchische verdeling aanwezig tussen vakken die standaard in het curriculum zitten, zoals taal- en rekenvakken, en vakken die niet standaard in het curriculum zitten, zoals culturele vakken. Uit onderzoek van Dieleman is gebleken dat ook binnen de culturele vakken een hiërarchie aanwezig is. Theatrale podiumkunsten zoals dans en theater, zijn namelijk ondergeschikt aan de traditionele kunstvakken muziek en beeldende vorming.⁵ Ik richt mij op het achtergestelde kunstvak 'dans' om inzicht te geven welke bijdrage danseducatie levert aan de ontwikkeling van creativiteit. De verbeelding die danseducatie kan losmaken en de onderzoekende houding, die kinderen en docenten kunnen aannemen, zijn volgens Halbe Zijlstra, voorheen staatssecretaris van OCW, en de Raad voor Cultuur in deze tijd niet alleen gevraagd, maar ook vereist.⁶ Middels danseducatie wordt het proces van creatief denken op gang gebracht en leren kinderen en docenten buiten hun kaders te denken. Ze worden gestimuleerd om op zoek te gaan naar nieuwe en andere manieren om hun doelen te realiseren en andere oplossingen te kiezen.

1.1) Het onderzoek

Door middel van een literatuurstudie onderzoek ik hoe danseducatie ingezet kan worden om kinderen in het basisonderwijs te stimuleren buiten-de-kaders te denken. Als eerste ga ik na wat onder creativiteit wordt verstaan, op welke wijze creativiteit tot stand komt en hoe creativiteit kan

---

¹ Zijlstra, H. *Uitgangspunten cultuurbeleid*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2010. P.5.

² Ibidem, p.1-2.

³ Ibidem, p.2.

⁴ Dieleman, C. „Het nieuwe theaterleren: hindernissen voor theatereducatie in het voortgezet onderwijs.” *Onderzoeksconferentie Cultuureducatie 2010*. 2010. P.1.

⁵ Idem.

⁶ Zijlstra, H. *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011. P.7.

Raad van Cultuur. *Slagen in cultuur: advies culturele basisinfrastructuur 2013-2016*. Den Haag: Romer bv, 2012. P.18.

worden toegepast in het dagelijks leven, door meerdere perspectieven van verschillende auteurs met elkaar te vergelijken. Hieruit zal ik een conclusie trekken en een definitie voor creativiteit formuleren voor het verdere onderzoek. Door middel van deze literatuurstudie wil ik antwoord geven op de deelvraag “Wat is creativiteit?”. Eenzelfde procedure pas ik ook toe op de deelvraag “Wat is danseducatie?” waarbij ik naga wat onder danseducatie verstaan wordt en hoe danseducatie vorm krijgt binnen het curriculum. Hierbij maak ik gebruik van verschillende perspectieven en auteurs om uiteindelijk een passende definitie voor danseducatie te formuleren. Vervolgens probeer ik de concepten creativiteit en danseducatie in relatie met elkaar te brengen door te kijken op welke wijze ze zich tot elkaar verhouden. Hierbij formuleer ik een antwoord op de deelvraag “Op welke wijze kan creativiteit in relatie gebracht worden met danseducatie?”. Door het bestuderen van artikelen van verschillende auteurs formuleer ik een antwoord op de vraag wat ‘dans’ inhoudt, in welke context danseducatie zich momenteel bevindt en welke ontwikkelingen binnen het basisonderwijs op het gebied van danseducatie plaatsvinden. Echter, de hedendaagse ontwikkelingen van danseducatie binnen het onderwijs en de mogelijkheden om danseducatie een vaste plaats binnen het curriculum te laten innemen, kan een onderzoek op zich zijn. Om die reden zal ik niet uitgebreid ingaan op deze beleidskant van het onderzoek. Uiteindelijk wordt een antwoord op mijn hoofdvraag geformuleerd: “Op welke wijze kan creativiteit bij kinderen van zes tot twaalf jaar gestimuleerd worden door de inzet van danseducatie in het basisonderwijs?”.

1.2) Literatuur

Bewust heb ik gekozen om me tijdens dit onderzoek te richten op creativiteit, danseducatie en basisonderwijs, waarbij ik de focus leg op de relatie tussen creativiteit en danseducatie. Kinderen in het basisonderwijs ontwikkelen zich in die periode volop, bijvoorbeeld in hun denkproces, maar ook in hun fysieke mogelijkheden. Doordat de cognitieve en fysieke ontwikkeling tegelijkertijd plaatsvinden, kunnen deze processen elkaar wederzijds beïnvloeden. Vandaar dat ik vermoed dat ze met elkaar samenhangen. Vanuit beide perspectieven zal ik onderzoek doen naar creativiteit en danseducatie, om een evenwichtig beeld te krijgen.

1.2.1) Creativiteit

De genoemde bronnen in deze paragraaf gebruik ik om een antwoord te formuleren op de vraag wat creativiteit is. Voor het toetsen van het cognitieve perspectief maak ik gebruik van het boek *Brain Story* van Susan Greenfield. Greenfield is een Engelse neurowetenschapper met een visie over de wijze waarop mensen in nieuwe situaties denken, handelen en voelen. In *Brain Story* beschrijft Greenfield dat menselijke hersenen in staat zijn nieuwe verbindingen tussen hersencellen te vormen

om in de unieke behoeften van een individu te voorzien.⁷ Dit concept werk ik uit aan de hand van de theorie 'lateraal denken' van Edward de Bono, een Britse psycholoog en arts. Lateraal denken is een andere benaming voor creatief denken.⁸

Om het fysiek perspectief te toetsen, maak ik gebruik van twee artikelen van Kerry Chappell, die zij schreef naar aanleiding van de tiende *Dance and the Child International Conference (daCi)* 2006 met als thema *Colouring Senses; Moving, Creating, Observing: the Three Dimensions of the Dancing Child*. Het artikel *Teaching for creativity: spectra of approach* behandelt de impact van dans op creativiteit.⁹ In haar tweede artikel *Creativity as individual, collaborative & communal* wordt de nadruk gelegd op de impact van individuele, gezamenlijke en gemeenschappelijke methodieken in danseducatie op de creativiteit.¹⁰

In zijn boek *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention* toont Mihaly Csikszentmihalyi aan dat fysiek handelen en de mentale toestand van een mens met elkaar in verband staan.¹¹

1.2.2) Danseducatie

Om het cognitieve perspectief voor danseducatie uit te werken gebruik ik het boek *Child Development and Learning Through Dance* van James H. Humphrey, specialist op het gebied van lichamelijke opvoeding. Humphrey geeft aan welke ontwikkelingen kinderen door middel van dans kunnen doormaken, bijvoorbeeld hoe dansactiviteiten kunnen ondersteunen bij het leren lezen en rekenen.¹²

Voor het fysieke perspectief maak ik gebruik van de boeken *Movement & Dance Education* van Marion North en *Modern Dance in Education* van Joan Russell. Beide boeken geven een visie op educatie via beweging, die verstaan kan worden onder beweging en hoe dans binnen het onderwijscurriculum verwerkt kan worden. Een grote invloed van Rudolf Laban, de grondlegger voor de Laban Movement Analysis,¹³ is in beide boeken terug te vinden.

1.3) Opbouw verslag

De hierboven genoemde driehoeksverhouding van de thema's creativiteit, danseducatie en het basisonderwijs zullen in de verschillende hoofdstukken aan bod komen. Allereerst wordt in

---

⁷ Greenfield, S. *Brain Story. Why Do We Think and Feel as We Do?* London: Ebury Publishing, 2000. P.59.

⁸ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990.

⁹ Chappell, K. "Teaching for creativity: spectra of approach." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 29-41.

¹⁰ Chappell, K. "Creativity as individual, collaborative & communal." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 42-53.

¹¹ Csikszentmihalyi, M. *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins Publishers, 1996.

¹² Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987.

¹³ North, M. *Movement & Dance Education*. 2de ed. Plymouth: Northcote House Publishers Ltd, 1990.
Russell, J. *Modern Dance in Education*. London: MacDonald and Evans Limited, 1958.

hoofdstuk twee het concept van creativiteit uitgewerkt. Vervolgens wordt in het derde hoofdstuk het concept van danseducatie nader onderzocht. In het vierde hoofdstuk worden de concepten creativiteit en danseducatie aan elkaar gekoppeld en in perspectief van het basisonderwijs geplaatst. Tot slot zal ik in de conclusie een antwoord geven op de hoofdvraag: “Op welke wijze kan creativiteit bij kinderen van zes tot twaalf jaar gestimuleerd worden door de inzet van danseducatie in het basisonderwijs?”. Daarnaast zal ik vragen, die gedurende het literaire onderzoek aan de orde komen, beantwoorden, conclusies trekken en een advies voor verder onderzoek formuleren.

2) Creativiteit

Creativiteit is een breed en vaag begrip. Vaak genoeg wordt er gezegd dat de ene persoon wel creatief is en de andere persoon niet. Volgens Steven Rose, professor in biologie en neurobiologie aan de Open Universiteit van Londen en de Universiteit van Londen, heeft de mens zijn of haar hersenen nodig om creatief te zijn. Echter, de invulling van creativiteit staat volgens Rose los van het intelligentieniveau.¹⁴ Igor Byttebier, economist en gespecialiseerd in procesbegeleiding van radicale vernieuwingen, gaat verder dan Rose en stelt dat creativiteit een product is van een proces dat in de hersenen van de mens plaatsvindt, ook wel 'creatief denken' genoemd.¹⁵ Dit proces bevat het zien, vinden, doen of maken van iets nieuws, aldus Wout Sorgdrager, schrijver over gezondheidszorg en onderwijs. Dit komt tot uitdrukking in het vinden van oplossingen voor problemen, het bedenken van nieuwe werkwijzen of toepassingen, het maken van originele associaties, en het ontdekken van nieuwe kansen.¹⁶ Of zoals het *van Dale* woordenboek creativiteit definieert: 'scheppend vermogen'.¹⁷ Echter, zowel Sorgdrager als Jacqueline Smith-Autard stellen dat niet alleen het cognitieve proces van de hersenen creativiteit tot stand brengt, maar dat het de combinatie is van het waarnemen, denken én doen, waaruit het concept van creativiteit voortkomt.¹⁸

2.1) Cognitief perspectief

2.1.1) Het algemene denkproces

De menselijke hersenen bestaan uit miljarden zenuwcellen (neuronen), die door middel van dendrieten en axonen met elkaar verbonden zijn. Deze neuronnen communiceren met elkaar door middel van elektrische en chemische signalen, waaruit ons denken voortkomt.¹⁹ De complexere cognitieve functies van het brein, zoals zelfreflectie en creativiteit, worden ondersteund door netwerken in het prefrontale deel van het brein.²⁰ Volgens Edward de Bono heeft onderzoek uitgewezen dat er na de geboorte geen nieuwe hersencellen bijkomen, maar dat gedurende ons hele leven nieuwe verbindingen worden aangelegd tussen bestaande cellen doordat we leren. Bij actief

¹⁴ Rose, S. "Creative people or creative brains?" *The Lancet* Vol.367 No.9505 (2006): 103.

¹⁵ Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.20

¹⁶ Idem.

Sorgdrager, W. "Hoe werkt creativiteit." [n.d.] *Leren.nl*.

¹⁷ "Betekenis 'creativiteit'." [n.d.] *van Dale*.

¹⁸ Chappell, K. "Teaching for creativity: spectra of approach." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 29-41.

Sorgdrager, W. "Hoe werkt creativiteit." [n.d.] *Leren.nl*.

¹⁹ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.18.

Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.21-22.

²⁰ Dietrich, A. "The cognitive neuroscience of creativity." *Psychonomic Bulletin & Review* 11-6 (2004): 1012.

gebruik zullen de verbindingen telkens worden versterkt, echter wanneer een verbinding niet regelmatig gebruikt wordt, zal deze weer verminderen of zelfs verdwijnen.²¹ In het boek *Brain Story. Why Do We Think and Feel as We Do?* bevestigt Susan Greenfield deze gedachte van De Bono en stelt ze dat de menselijke hersenen nieuwe verbindingen vormen met als doel om in de unieke behoeften van een individu te voorzien: de hersenen zijn flexibel en in staat zich aan te passen en om vaardigheden die het meest worden gebruikt te verfijnen, puur als gevolg van stimulering.²² De Bono bevestigt deze opvatting en voegt daaraan toe dat de menselijke hersenen beschikken over een groot aantal schema's die ons helpen waarnemen. Hier kom ik in de volgende alinea op terug. Deze schema's helpen de mens bij het selecteren van en te anticiperen op informatie. Dit wordt ook wel het verticaal of traditionele denken genoemd. In deze wijze van denken zit een opvolgend patroon van gedachten met een begin en een einde. In 1967 heeft De Bono naast het verticaal denken het laterale denken geïntroduceerd, een andere benaming voor creatief denken.²³

2.1.2) Het creatieve denkproces

Creatief denken is een samenstel van denkvaardigheden, denktechnieken en denkprocessen die de kans op patroon doorbreking en het leggen van nieuwe verbindingen in de menselijke hersenen vergroten.²⁴ De schema's die men aanleert via verticaal denken, helpen de mens de informatie die hij nodig heeft te selecteren, te ordenen en te gebruiken. Echter, diezelfde schema's helpen de mens ook om niet overspoeld te raken door alle informatie, zodat we ons alleen op de relevante informatie kunnen focussen. Via de vaardigheid van creatief denken, die iedereen volgens Greenfield en De Bono kan aanleren en ontwikkelen, kan de mens zichzelf leren juist deze traditionele schema's los te laten en buiten de gebaande paden te denken. Bij creatief denken gaat het om niet-logische gedachtesprongen toe te laten en het oordeel over de gedachtesprongen uit te stellen.²⁵ De Bono noemt dit discontinuïteit.²⁶ Door het ontwikkelen en onderhouden van verbindingen tussen hersencellen, kan creativiteit ontwikkeld worden.²⁷ Deze manier van denken wordt door De Bono

---

²¹ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.18.

Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tielt: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.22-23.

²² Greenfield, S. *Brain Story. Why Do We Think and Feel as We Do?* London: Ebury Publishing, 2000. P.59.

²³ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.50.

Sorgdrager, W. "Hoe werkt creativiteit." [n.d.] *Leren.nl*.

²⁴ Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tielt: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.23.

²⁵ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.34.

Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tielt: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.23 en p.28.

Sorgdrager, W. "Hoe werkt creativiteit." [n.d.] *Leren.nl*.

²⁶ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.35-37.

Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tielt: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.23.

²⁷ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.18.

ook wel 'out of the box'-denken genoemd.²⁸ Nancy Andreasen, wetenschapper en psycholoog, ziet het brein als een zelf organiserend systeem, waarvan onderlinge domeinen continu in interactie met elkaar zijn. Vanuit deze gedachte stelt Rose dat het eerste vereiste om creativiteit toe te laten het desorganiseren en decensureren van de gedachten in de hersenen is,²⁹ wat aansluit op de visie van Greenfield en De Bono. Bij het loslaten van de vaste gedachtepatronen bij creatief denken, stelt Byttebier dat het ontwikkelen van verbeeldingskracht een belangrijke vaardigheid is. Volgens hem heeft verbeelding namelijk een enorme database binnen het geheugen, waarvan maar een beperkt deel via woorden wordt gebruikt. Het visuele geheugen is vele malen sterker en groter dan het verbale geheugen.³⁰ Op dit punt wordt het interessant om de invloed van het fysieke perspectief op de creativiteit mee te nemen. Het gebruik van het lichaam kan een van de mogelijkheden zijn om de verbeelding van het geheugen te ontdekken en tot uiting te brengen. De motoriek van het lichaam kan een andere manier zijn om het brein te stimuleren tot creativiteit.

2.2) Fysiek perspectief

Jacqueline Smith-Autard, bekend als wereldleidster in danseducatie, pleit voor een gelijke focus op aan de ene kant creativiteit, verbeelding, individualiteit, subjectiviteit en gevoelens, en aan de andere kant het trainen van techniek, kennis en objectieve criteria van theaterdans. Hierbij definieert ze creativiteit als een fantasierijke activiteit die zowel originele als waardevolle resultaten produceert. De originaliteit van het individu en de criteria van de kunstwereld zijn hierin twee belangrijke componenten.³¹ Vanuit deze gedachte heeft Kerry Chappell, wetenschapper op het gebied van creativiteit en educatie, onderzoek gedaan naar de wijze waarop creativiteit aangeleerd wordt bij kinderen, rekening houdend met een balans tussen persoonlijke ontwikkeling en ambachtelijke kennis en inzichten.³² Bij het ontwikkelen van kennis wordt gebruik gemaakt van de 'movement analysis'-theorie van Rudolf Laban, een pionier binnen de moderne dans als danser, kunstenaar en theoreticus. Laban's 'movement analysis'-theorie structureert binnen de danswereld de lichaamsbewegingen, relaties, de ruimte en dynamiek.³³ De zoektocht naar de balans tussen lichaamsbewegingen, relaties, de ruimte en verschillende dynamieken, en het combineren van deze elementen helpt kinderen volgens Chappell, de conventies van bewegingen te ontdekken. Daarnaast helpt deze zoektocht kinderen de ontdekte bewegingen te gebruiken bij het creatief communiceren

---

²⁸ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.18.

²⁹ Rose, S. "Creative people or creative brains?" *The Lancet* Vol.367 No.9505 (2006): 103.

³⁰ Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.35.

³¹ Smith-Autard, J. *The Art of Dance in Education*. Californië: A&M Records, 2002.

Chappell, K. "Teaching for creativity: spectra of approach." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 30.

³² Chappell, K. "Teaching for creativity: spectra of approach." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 32.

³³ "About LIMS / Rudolf von Laban." [n.d.] *Laban/Bartenieff Institute of Movement Studies*.

van hun eigen ideeën.³⁴ Anna Craft, wetenschapper en professor op het gebied van creativiteit, kunst en educatie, voegt hieraan toe dat de impuls van creativiteit ligt in de persoonlijke ontwikkeling van het vormen van een mening. Om die reden stelt Craft dat het van belang is te benadrukken dat werken van ‘binnen naar buiten’ even belangrijk is als van ‘buiten naar binnen’.³⁵ Hiermee bedoelt Craft volgens Chappell dat kinderen de mogelijkheid binnen het onderwijscurriculum moeten hebben om op onderzoek uit te gaan door het uitvoeren van experimenten fysiek te ervaren. Dans is een middel voor kinderen om te ervaren en zo over waardevolle ideeën een mening te vormen.³⁶ Deze zoektocht kan zowel individueel als in een groep plaatsvinden, waarbij kinderen worden aangemoedigd om creatief te zijn en zichzelf te leren begrijpen door ervaring op te doen in verschillende dynamische interacties met anderen.³⁷ Mihaly Csikszentmihalyi, Amerikaans-Hongaars psycholoog, gaat een stap verder in het definiëren van de wijze waarop creativiteit bereikt kan worden. Zo stelt Csikszentmihalyi dat het fysieke handelen en de mentale toestand van een mens met elkaar in verband staan op het moment dat creativiteit tot stand komt. De mens komt in een status van extase, waarbij deze zowel het besef van zijn of haar eigen lichaam en gedachten kwijt raakt en in een andere realiteit terecht komt. Csikszentmihalyi noemt deze staat ‘flow’. Wanneer men zich in een ‘flow’ bevindt, kan de betrokkene eindeloos ideeën ontdekken en ontwikkelen, totdat hij of zij weer vastloopt, uit de ‘flow’ raakt en terugkomt in de dagelijkse realiteit.³⁸

2.3) Conclusie

Op de deelvraag “Wat is creativiteit?” kan naar aanleiding van de hierboven staande literatuur studie het volgende antwoord geformuleerd worden: Creativiteit is dus een concept of staat dat door zowel cognitieve als fysieke aanpak bereikt kan worden. Opvallend is dat beide methodes aangeven dat de mens de vaste manier van denken of handelen moet loslaten om de staat van creativiteit te bereiken, waarin nieuwe ideeën ontstaan. Die ideeën kunnen het best worden uitgediept in een andere realiteit dan de dagelijkse realiteit.

Vanuit de hierboven behandelde visies kan ik creativiteit dus definiëren als een concept, dat bereikt wordt door het loslaten van vaste en logische patronen en het exploreren van nieuwe ideeën. Bij dit loskomen van logische patronen kunnen fysieke activiteiten, ‘out-of-the-box’-denkprocessen

---

³⁴ Chappell, K. “Teaching for creativity: spectra of approach.” *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 32.

³⁵ Craft, A. *Creativity across the primary curriculum. Framing and developing practice*. London: Routledge, 2000.
Chappell, K. “Teaching for creativity: spectra of approach.” *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 35.

³⁶ Chappell, K. “Teaching for creativity: spectra of approach.” *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 35.

³⁷ Chappell, K. “Creativity as individual, collaborative & communal.” *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 51.

³⁸ Csikszentmihalyi, M. *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins Publishers, 1996. P.51.

“Talks. Mihaly Csikszentmihalyi over flow.” [2004] *TED. Ideas worth spreading*.

en het opgaan in een andere realiteit ondersteunend zijn. Vervolgens kunnen uit dit creatieve proces nieuwe, innoverende ideeën voortkomen. Deze formulering zal ik gedurende deze literatuur studie als definitie van creativiteit gebruiken.

3) Danseducatie

3.1) Cultuur- en kunsteducatie

Cultuurnetwerk, overgegaan in Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA), een organisatie die onderzoek doet naar ontwikkelingen op het gebied van cultuureducatie, stelt dat 'cultuureducatie' het leren over, door en met cultuur inhoudt. Hieronder worden alle vormen van educatie geschaard waarbij cultuur als doel of als middel ingezet wordt. Het puur instrumentele gebruik van cultuur, zoals het versterken van sociale ontwikkeling en cohesie, wordt hierbij niet uitgesloten. Ook is er sprake van cultuur gerelateerde doelstellingen als er kennismaking met of verdieping in kunst, cultureel erfgoed en/of media plaatsvindt. Maar ook het genieten, leren beoordelen, en zelf beoefenen hoort daarbij.³⁹ Cultuureducatie is kort gezegd een verzamelnaam voor kunsteducatie, erfgoededucatie, media-educatie en literatuureducatie.⁴⁰

Kunsteducatie is volgens het LKCA een onderdeel van cultuureducatie. Door middel van kunsteducatie leren kinderen hun kunstzinnige talenten en competenties te ontwikkelen zowel door over kunst te praten als naar kunst te kijken en zelf te beoefenen. Hierbij worden alle kunstvormen, zoals muziek, dans, theater, beeldende kunst, architectuur, film, fotografie en literatuur, in zowel de traditionele als moderne zin onderzocht. Volgens het LKCA is namelijk de effectiefste vorm van kunsteducatie een vorm waarbij kunstbeoefening, -bezoek, en het hebben van gesprekken met elkaar gecombineerd worden.⁴¹

3.2) Dans

Er zijn verschillende stijlen dans, die op verschillende wijzen en niveaus beoefend kunnen worden. Zo is er een verschil tussen dansen en gecomponeerde dansen. Mensen kunnen in hun vrije tijd met veel plezier dansen, waarbij ze de vaardigheden van bewegen leren, of genieten van het bewegen met anderen, of het dansen gebruiken als een uitlaatklep voor het loslaten van hun gevoelens. Ook kunnen mensen dans choreograferen, waarbij dans dan gezien wordt als een kunstuiting. Hierbij wordt de verbeelding heel erg op de proef gesteld en moeten er creatieve oplossingen gevonden worden voor eventuele problemen.⁴² Volgens Valerie Preston-Dunlop, pionier in choreografische studies en leerling van Rudolf Laban, is beweging een essentieel onderdeel van dans.⁴³ Ze stelt dat beweging het medium van dans is en dat dansers de instrumenten zijn via wie dans zichtbaar

---

³⁹ "Wat is cultuureducatie?" *lkca.nl*.

⁴⁰ Idem.

⁴¹ Idem.

⁴² Smith-Autard, J. *Dance Composition. A practical guide to creative success in dance making*. 6th ed. London: Methuen Drama, 2010. P.3.

⁴³ Preston-Dunlop, V. *Looking at dances. A choreological perspective on choreography*. 4th ed. London: Verve Publishing, 2006. P.1.

wordt.⁴⁴ Naast de dansers kunnen bijvoorbeeld ook geluid en ruimte een belangrijke rol spelen.⁴⁵ James Humphrey, wetenschapper onder andere op het gebied van educatie en dans, sluit zich aan bij de opvatting van Preston-Dunlop en stelt dat dansen het performen van een ritme is, samen met lichamelijke bewegingen.⁴⁶ Preston-Dunlop stelt ook dat dans een taal is, waarmee mensen met elkaar kunnen communiceren. De choreograaf en het team waarmee hij werkt, heeft iets te verbeelden. Hun medium of kunstvorm is dans. Dans is het medium of de kunstvorm van de beweging. Hierin kunnen de choreograaf en zijn dansers hun ideeën kwijt. Deze ideeën kunnen een boodschap bevatten die aan het publiek moet worden overgedragen, maar dit is lang niet altijd het geval. Deze boodschap, die wel of niet aanwezig is in de dans, kan door de toeschouwers verschillend worden opgevat.⁴⁷ Dans kan dus gebruikt worden als medium om mee te communiceren. Joan Russell, hoogleraar in dans, diept de visie van Preston-Dunlop nog iets verder uit. Zij stelt dat beweging meer is dan alleen fysieke activiteit. Volgens Russell is beweging een activiteit die de gehele persoon in beweging brengt. Zowel fysieke als intellectuele, emotionele en intuïtieve aspecten van de persoonlijkheid worden aangesproken.⁴⁸ Hierbij geeft Russell aan dat een individu zich via dans kan uiten en zijn of haar intenties door middel van beweging kan tonen en hiermee een boodschap kan overbrengen.⁴⁹ Het overbrengen van een boodschap komt overeen met de gedachte van Preston-Dunlop.

3.3) Danseducatie

Volgens Dafne Maes kan danseducatie gedefinieerd worden als het ontwikkelen van competenties (kennis, attitudes en vaardigheden), die het mogelijk maken om dans in al zijn uitingen en vormen te leren kennen, beleven, waarderen, interpreteren en beoefenen.⁵⁰ Maes heeft een basiscompetentieprofiel opgesteld voor danseducatieve begeleiders en heeft creatieve leermethoden voor danseducatie ontwikkeld.⁵¹

3.3.1) Cognitief perspectief

Anne Bamford, professor aan de Universiteit van de Kunsten in Londen, spreekt vanuit het cognitieve perspectief over danseducatie als *'education in the arts'*. Hierbij draait het volgens Bamford binnen

---

⁴⁴ Preston-Dunlop, V. *Looking at dances. A choreological perspective on choreography*. 4th ed. London: Verve Publishing, 2006. P.2.

⁴⁵ Ibidem, p.2-3.

⁴⁶ Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987. P.5.

⁴⁷ Preston-Dunlop, V. *Looking at dances. A choreological perspective on choreography*. 4th ed. London: Verve Publishing, 2006. P.8.

⁴⁸ Russell, J. *Modern Dance in Education*. 7th ed. London: MacDonald and Evans LTD, 1966. P.17.

⁴⁹ Ibidem, p.19.

⁵⁰ Maes, D. "Dansen Dansen! Onbekend is Onbemind. Een onderzoek naar danseducatie." *Courant – Social Bodies. Perspectieven op dans* 104 (2013): 57.

⁵¹ Idem.

het onderwijs om de technische of artistieke ontwikkeling van kinderen op het gebied van dans.⁵² Humphrey geeft aan dat, bij danseducatie vanuit een cognitief perspectief gezien, kinderen beter leren als het academische leren plaatsvindt tijdens plezierige lichamelijke activiteiten, in dit geval dans. Dit noemt Humphrey ook wel cognitieve dans. Hierbij wordt een specifiek domein, zoals rekenen of taal, gekozen waarin kinderen de vaardigheden ontwikkelen door middel van dansactiviteiten.⁵³ Omdat Humphrey stelt dat kinderen continu willen bewegen en beter met concrete concepten kunnen werken dan met abstracte termen, lijkt hem danseducatie een passend medium binnen het curriculum van het basisonderwijs.⁵⁴ Hierbij benadrukt Humphrey echter wel dat leren door middel van bewegingservaringen (motorisch leren) en passieve leerervaringen (verbaal leren) niet twee verschillende soorten van leren zijn. Beide invalshoeken zijn nodig in de ontwikkeling van kinderen.⁵⁵

Opvallend is dat ook Humphrey een verwijzing maakt naar het loslaten van logische en vaste patronen, waarover De Bono en Rose het ook hebben in het hoofdstuk over creativiteit. Zo stelt Humphrey dat leren plaatsvindt door het reorganiseren van systemen van waarnemen. Hierbij is het oplossen van problemen een belangrijk onderdeel bij het proces van leren. In een goed geplande dansleersituatie kunnen door middel van beweging oplossingen voor problemen gezocht worden,⁵⁶ omdat deze aanpak het brein en het geheugen, dat in het lichaam ligt opgeslagen, op een andere wijze dan via verticale denkprocessen uitdaagt.

3.3.2) Fysiek perspectief

Marion North, voorheen directeur van de school Trinity Laban in Londen, is van mening dat beweging zinvoller is wanneer het gehele gebied van de menselijke beweging wordt bestudeerd. Hieronder schaaft ze ook de manier waarop bewegingen tot stand komen en de wijze waarop bewegingen een expressie zijn van het innerlijke leven van kinderen en hun relaties met andere mensen. North stelt dat bewegingsonderwijs in het onderwijs een belangrijk aspect is in de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Dit kan plaatsvinden in de klas en als onderdeel van een les, in een gymzaal of buiten als sport. Hierbij benadrukt ze dat deze vorm van bewegingsonderwijs niet hetzelfde is als de gymlessen van tegenwoordig.⁵⁷ Zowel North als Bamford spreken in dit geval over 'education through the arts'. Hierbij wordt de focus gelegd op het komen tot een lichamenlijk bewustzijn, fysiek besef en een

---

⁵² Bamford, A. *The wow factor. Global research compendium on the impact of the arts in education*. Berlijn: Waxmann Verlag, 2006.

Maes, D. "Dansen Dansen! Onbekend is Onbemind. Een onderzoek naar danseducatie." *Courant – Social Bodies*. Perspectieven op dans 104 (2013): 58.

⁵³ Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987. P.57.

⁵⁴ Ibidem, p.61.

⁵⁵ Ibidem, p.61-62.

⁵⁶ Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987. P.62.

⁵⁷ North, M. *Movement & Dance Education*. 2de ed. Plymouth: Northcote House Publishers Ltd, 1990. P.11.

gezonde leefstijl bij kinderen. Door hen voeling te laten krijgen met hedendaagse dans, hen te sensibiliseren, te prikkelen, te leren kijken naar een divers aanbod en hen daaraan te laten participeren, ontwikkelen ze naast een lichamelijk bewustzijn ook culturele competenties en cultureel kapitaal. Danseducatie wordt dan niet meer alleen als doel ingezet, maar als middel tot verdieping van de volledige mens. Het gaat dan over persoonsvorming en maatschappelijke bewustwording en weerbaarheid.⁵⁸ In het meest ideale geval is danseducatie een combinatie van ‘education in the arts’ en ‘education through the arts’. Hierbij stelt Bamford dat ‘education in the arts’ kinderen cognitieve kennis vergaren over dans, de wijze waarop de danswereld ingedeeld is en haar normen en waarden. ‘Education through the arts’ is volgens Bamford een methode, waarbij kinderen door middel van het uitvoeren van bewegingsactiviteiten een dansvocabulair ontwikkelen en inzicht krijgen op de mogelijkheden die het medium dans bevat. Momenteel is danseducatie voornamelijk terug te zien in de focus op het fysieke plezier. De focus op de communicatie van dans, haar expressievermogen, het kijken en het zelf ontdekken van de dansmogelijkheden blijven vaak afwezig.⁵⁹ De algemene en cognitieve ontwikkeling en de bewegingsontwikkeling lopen met elkaar samen volgens North, en kunnen onder geen enkele voorwaarde zonder elkaar.⁶⁰

3.4) Conclusie

Op de deelvraag “Wat is danseducatie?” kan naar aanleiding van de hierboven staande literatuur studie het volgende antwoord geformuleerd worden: Danseducatie is een lesmethode waarbij het ontwikkelen van competenties, die het mogelijk maken om dans in al zijn uitingen en vormen te leren kennen, beleven, waarderen, interpreteren en beoefenen, centraal staat. Door middel van dansactiviteiten kunnen kinderen vaardigheden in bestaande domeinen, zoals reken en taal, en nieuwe domeinen, zoals creativiteit en fysicaliteit, ontwikkeld worden. Echter, het motorisch en verbaal leren kunnen niet als twee los staande wijzen van leren gezien worden. Beide invalshoeken zijn met elkaar verbonden en nodig in de ontwikkeling van kinderen, dus ook binnen de lesmethoden van danseducatie.

---

⁵⁸ North, M. *Movement & Dance Education*. 2de ed. Plymouth: Northcote House Publishers Ltd, 1990. P.11-12.
Bamford, A. *The wow factor. Global research compendium on the impact of the arts in education*. Berlijn: Waxmann Verlag, 2006.

Maes, D. “Dansen Dansen! Onbekend is Onbemind. Een onderzoek naar danseducatie.” *Courant – Social Bodies. Perspectieven op dans* 104 (2013): 58.

⁵⁹ Maes, D. “Dansen Dansen! Onbekend is Onbemind. Een onderzoek naar danseducatie.” *Courant – Social Bodies. Perspectieven op dans* 104 (2013): 58.

⁶⁰ North, M. *Movement & Dance Education*. 2de ed. Plymouth: Northcote House Publishers Ltd, 1990. P.22.

4) Danseducatie en creativiteit in het basisonderwijs

4.1) Danseducatie en creativiteit

Het cognitieve en fysieke leren, waaruit creativiteit kan ontstaan, kan niet los van elkaar gezien worden. De combinatie van waarnemen, denken én doen, is volgens Sorgdrager en Smith-Autard het concept waaruit creativiteit ontstaat.⁶¹ Het fysieke handelen en de mentale toestand van een kind staan met elkaar in verband op het moment dat creativiteit tot stand komt, aldus Csikszentmihalyi.⁶² Hierbij brengen fysieke activiteiten de gehele persoon in beweging. Zoals Russell en Humphrey stellen, worden zowel fysieke als intellectuele, emotionele en intuïtieve aspecten van de persoonlijkheid van kinderen aangesproken.⁶³ Danseducatie kan een vorm zijn waarbij kinderen door middel van fysieke activiteiten cognitieve ontwikkelingen in gang brengen, bijvoorbeeld creativiteit. De ontwikkeling van creativiteit door middel van dansactiviteiten kan in verschillende domeinen, zoals reken en taal, gestimuleerd worden, aldus Humphrey.⁶⁴ Hierbij is het van belang dat kinderen uit hun vertrouwde omgeving worden gehaald en zich in nieuwe stimulerende situaties geplaatst worden, zodat het proces continu in beweging blijft, aldus Sorgdrager.⁶⁵ Voor deze stimulering zijn beide invalshoeken, cognitief en fysiek, nodig in de ontwikkeling van kinderen,⁶⁶ en kunnen volgens North onder geen enkele voorwaarde los van elkaar gezien worden.⁶⁷

In het gehele proces van het tot stand komen van creativiteit is, vanuit zowel het fysieke als cognitieve perspectief, van belang dat logische en vaste patronen worden losgelaten, aldus Humphrey, De Bono en Rose.⁶⁸ In een goed geplande dansleersituatie binnen het curriculum van het basisonderwijs kunnen bewegingen het probleemoplossend proces stimuleren⁶⁹ en kan ook sprake zijn van 'out of the box'-denken, volgens de benaming van De Bono.⁷⁰ De verbeeldingskracht is hierbij een belangrijke vaardigheid. De enorme database die in de verbeelding ligt opgeslagen, kan door

---

⁶¹ Chappell, K. "Teaching for creativity: spectra of approach." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 29-41.

Sorgdrager, W. "Hoe werkt creativiteit." [n.d.] *Leren.nl*.

⁶² Csikszentmihalyi, M. *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins Publishers, 1996. P.51.

"Talks. Mihaly Csikszentmihalyi over flow." [2004] *TED. Ideas worth spreading*.

⁶³ Russell, J. *Modern Dance in Education*. 7th ed. London: MacDonald and Evans LTD, 1966. P.17.

Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987. P.14.

⁶⁴ Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987. P.57.

⁶⁵ Sorgdrager, W. "Hoe werkt creativiteit." [n.d.] *Leren.nl*.

⁶⁶ *Ibidem*, p.61-62.

⁶⁷ North, M. *Movement & Dance Education*. 2de ed. Plymouth: Northcote House Publishers Ltd, 1990. P.22.

⁶⁸ Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987. P.62.

Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.18.

Russell, J. *Modern Dance in Education*. 7th ed. London: MacDonald and Evans LTD, 1966. P.17.

⁶⁹ Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance*. New York: AMS Press Inc, 1987. P.62.

⁷⁰ Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity*. 3th ed. London: Penguin Books, 1990. P.18.

middel van het uitbeelden van ideeën het proces van creativiteit stimuleren.⁷¹ De motoriek van het lichaam kan daarbij een manier zijn om het brein te stimuleren tot creativiteit. Het experimenteren met het lichaam, helpt kinderen de door hen ontdekte bewegingen te gebruiken bij het communiceren van ideeën, aldus Chappell.⁷² Wanneer kinderen binnen het onderwijscurriculum de mogelijkheid om op onderzoek te gaan krijgen door experimenten fysiek te ervaren, zoals in dans, dan kunnen ze over waardevolle ideeën een mening vormen.⁷³

4.2) Danseducatie in het basisonderwijs

De huidige trend van versnelde innovatie die momenteel in de maatschappij heerst, liegt er niet om: creativiteit en resultaatgericht werken gaan hand in hand.⁷⁴ Het is dan ook van belang dat kinderen op jonge leeftijd in aanraking komen met het creatieve proces, dat innovatie in de hand werkt en helpt bij het vinden van oplossingen. Het ontwikkelen van de verbeeldingskracht als vaardigheid is een versnellende factor voor alle innovatieprocessen. Deze verbeeldingskracht wordt gebruikt bij het ontwikkelen van nieuwe visies, het verfijnen van nog ruwe ideeën, of het verbeelden van toekomstige producten. Door de verbeeldingskracht te gebruiken, blijft men niet steken op het verbale niveau, maar ontstaan er serieuze visuele ideeën waarmee aan de slag gegaan kan worden.⁷⁵ Danseducatie kan een methode zijn om kinderen op jonge leeftijd verbindingen tussen hersencellen te laten leggen, die het gebruik van verbeelding in creatieve processen vergemakkelijken. De verbeelding ligt namelijk al opgeslagen in het geheugen van het lichaam.

Om het gebruik van creativiteit en de verbeeldingskracht te stimuleren, is een focus bij de lessen dans op het open kijken, denken en leren lezen van bewegingen belangrijk. De aandacht moet gaan naar het zelf proberen te construeren van betekenis(sen) of interpretaties in overleg met anderen. Kernwoorden die hierbij een rol spelen zijn: veiligheid, vrijheid, uitdaging en interactie. Een veilige omgeving is nodig om mogelijke ideeën, verbeelding en denkprocessen te ontwikkelen en deze met elkaar te delen. Vrijheid is nodig voor expressie, beleving, bewustwording en verwoording, zonder oordelen. Door het stellen van vragen en het creëren van de mogelijkheid voor onderling overleg tussen de kinderen, kan creativiteit van kinderen in het basisonderwijs worden uitgedaagd.⁷⁶

Uit meerdere onderzoeken door de jaren heen is gebleken dat danseducatie bijdraagt aan

---

⁷¹ Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.35.

⁷² Chappell, K. "Teaching for creativity: spectra of approach." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 32.

⁷³ Chappell, K. "Teaching for creativity: spectra of approach." *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings*. Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 35.

⁷⁴ Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv, 2002. P.9.

⁷⁵ Ibidem, p.35.

⁷⁶ Maes, D. "Dansen Dansen! Onbekend is Onbemind. Een onderzoek naar danseducatie." *Courant – Social Bodies*. Perspectieven op dans 104 (2013): 58.

het stimuleren van creativiteit bij kinderen, maar ook dat cultuureducatie kinderen helpt bij een bredere algemene ontwikkeling. Ingediende aanvragen om danseducatie binnen het onderwijscurriculum aan te bieden worden meer en meer gehonoreerd. Met de regeling *Cultuureducatie met Kwaliteit in het primair onderwijs* probeert het Fonds voor Cultuurparticipatie de kwaliteit van cultuureducatie in het basisonderwijs te bevorderen. Deze regeling maakt deel uit van het landelijke programma *Cultuureducatie met kwaliteit in het primair onderwijs* dat voormalig staatssecretaris Zijlstra aankondigde in zijn brief *Meer dan kwaliteit, een nieuwe visie op Cultuurbeleid* van 10 juni 2011 en dat in het bestuurlijke kader van 29 mei 2012 verder is uitgewerkt. De regeling van *Cultuureducatie met Kwaliteit in het primair onderwijs 2013-2016* is op 13 augustus 2012 gepubliceerd in de Staatscourant. Sindsdien zijn er 54 aanvragen voor cultuureducatie in het primair onderwijs ingediend, waarvan er slechts één niet geschikt bleek te zijn.⁷⁷ Echter, wat de resultaten zijn van het bevorderen van danseducatie in het basisonderwijs, is een onderzoek op zich. Deze zullen dan ook niet in deze literaire studie uiteengezet worden.

Tevens komen er meer initiatieven uit alle delen van Nederland. Linda Zandbergen, onder andere zakelijk leider van DansEducatie Noord Nederland en educatief medewerker bij Noord Nederlands Orkest, schreef in oktober 2012 de brief *Initiatief Danseducatie in Noord Nederland*. Hierin gaf zij aan dat het noorden minder rijk bedeeld is met kunst en cultuur dan de rest van Nederland, vooral op gebied van dans. Zandbergen wil de initiator zijn om danseducatie in Noord Nederland levend te houden. Iedereen moet volgens haar een kans krijgen om kennis te maken met dans, om zo te ervaren hoe het is om je met behulp van bewegingen uit te drukken en een onderzoekende houding aan te leren. Een half jaar later is dit initiatief gestart.⁷⁸ Ook de resultaten van dit initiatief zullen niet in deze literaire studie worden uitgewerkt.

4.3) Conclusie

Op de deelvraag “Op welke wijze kan creativiteit in relatie gebracht worden met danseducatie?” kan naar aanleiding van de hierboven staande literatuur studie het volgende antwoord geformuleerd worden: Danseducatie kan een vorm zijn waarbij kinderen door middel van fysieke activiteiten cognitieve ontwikkelingen, zoals creativiteit in gang brengen. In het gehele proces van het tot stand komen van creativiteit is, vanuit zowel het fysieke als cognitieve perspectief, van belang dat logische en vaste patronen worden losgelaten. De centrale term in dit proces van creativiteit is ‘out of the box’-denken. De verbeeldingskracht is hierbij een belangrijke vaardigheid en helpt in het proces van creativiteit bij probleemoplossend denken van kinderen. De motoriek van het lichaam kan daarbij

---

⁷⁷ Landelijk Instituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA). Plananalyse aanvraag matchingsregeling Cultuureducatie met Kwaliteit 2013-2016; Rapportage voor het Fonds voor Cultuurparticipatie. Red. Hagens, P., Hoorn, M. van en T. IJdens. Utrecht, 2013. P.17.

⁷⁸ Zandbergen, L. *Initiatief Danseducatie in Noord Nederland*. Meppel, 2012.

een manier zijn om het brein te stimuleren tot creativiteit. Het experimenteren met het lichaam, helpt kinderen de door hen ontdekte bewegingen te gebruiken bij het vormen van hun eigen mening en het communiceren van ideeën.

5) Conclusie

Na het lezen van verschillende artikelen en boeken over creativiteit en danseducatie en deze verschillende visies naast elkaar te plaatsen, kan de hoofdvraag beantwoord worden:

Op welke wijze kan creativiteit bij kinderen van zes tot twaalf jaar gestimuleerd worden door de inzet van danseducatie in het basisonderwijs?

5.1) Resultaat en conclusies

Aller eerst is onderzocht wat onder creativiteit verstaan wordt in de vorm van de deelvraag “Wat is creativiteit?”. Creativiteit is een concept of staat dat door zowel cognitieve als fysieke aanpak bereikt kan worden. Bij beide methodes moeten de kinderen de vaste manier van denken of handelen loslaten om de staat van creativiteit te bereiken, waarin nieuwe ideeën ontstaan. Die ideeën komen het best tot stand in een andere realiteit dan de dagelijkse realiteit. Uit dit creatieve proces ontstaan nieuwe, innoverende ideeën.

Vervolgens is de tweede deelvraag “Wat is danseducatie?” onderzocht. Hieruit wordt geconcludeerd dat danseducatie een lesmethode is waarbij het ontwikkelen van competenties, die het voor kinderen in staat stelt om dans in al zijn uitingen en vormen te leren kennen, beleven, waarderen, interpreteren en beoefenen, centraal staat. Hierbij stimuleren dansactiviteiten vaardigheden in bestaande domeinen, zoals reken en taal, en nieuwe domeinen, zoals creativiteit en fysicaliteit. Het motorisch en verbaal leren staan hierbij niet los van elkaar. De invalshoeken zijn met elkaar verbonden en nodig in de ontwikkeling van kinderen.

De concepten creativiteit en danseducatie zijn in verband met elkaar gebracht in de laatste deelvraag “Op welke wijze kan creativiteit in relatie gebracht worden met danseducatie?”. Creativiteit kan op verschillende wijzen gestimuleerd worden, zowel via cognitieve activiteiten zoals leren ‘out of the box’-denken als via fysieke activiteiten zoals dans. In beide processen is sprake van loslaten van bekende en logische patronen. Belangrijk in deze conclusie is dat de cognitieve en fysieke ontwikkeling van kinderen niet van elkaar los gezien worden. De combinatie van waarnemen, denken en doen is dé combinatie waaruit creativiteit ontstaat. Fysieke activiteiten brengen een persoon in zijn geheel in beweging, waarbij zowel fysieke als intellectuele, emotionele en intuïtieve aspecten van de persoonlijkheid worden aangesproken. Hierbij is danseducatie een goede manier om creativiteit bij kinderen te stimuleren. Het biedt een ander perspectief aan, zodat kinderen anders naar situaties leren kijken en hun eigen mening ontwikkelen door het experimenteren met bewegingen. Kinderen leren, zonder te oordelen, als eerste te experimenteren met ideeën, waardoor bruikbare innovatieve creaties en ideeën ontstaan. De verbeeldingskracht is hierbij een belangrijke vaardigheid en onmisbaar in de stimulering van creativiteit. Met de snel innoverende maatschappij

van tegenwoordig is verbeeldingskracht een vaardigheid waar kinderen in hun leven profijt van hebben. Op jonge leeftijd in aanraking komen met het creatieve proces dat innovatie met zich mee brengt, helpt kinderen later om creativiteit en het creatieve denken toe te passen in hun werk, sport of het bedenken van oplossingen voor problemen. Danseducatie is daarvoor een goede toevoeging op het al bestaande lesprogramma van het basisonderwijs.

5.2) Mogelijk vervolg onderzoek

Toch is in deze literatuur studie de hoofdvraag niet volledig beantwoord. Er is een relatie gevonden tussen danseducatie en de stimulering van creativiteit, maar op de vraag op welke wijze creativiteit gestimuleerd kan worden, is geen gedetailleerd antwoord gevonden. Mogelijk zijn er concrete voorstellen, waarbij kinderen 'out of the box' leren denken en bewegen en waarbij vaste en logische patronen losgelaten worden. Wellicht zijn er specifieke activiteiten en lesmethodes die stimulering van creativiteit bevorderen en die interessant zijn om in vervolgonderzoek uit te werken. Onlangs stelde Geert ten Dam, voorzitter van de Onderwijsraad, in ieder geval dat de samenleving behoefte heeft aan creativiteit, probleemoplossend vermogen, samenwerking, culturele en morele sensitiviteit, zorgzaamheid en vakmanschap.⁷⁹ En danseducatie is een van de mogelijkheden om creativiteit te stimuleren.

Daarnaast onderzoekt men de laatste twee jaar de mogelijkheid om danseducatie in het curriculum van het basisonderwijs te verwerken. Echter, hoe danseducatie gecombineerd kan worden met de overige lessen binnen het basisonderwijs en wat het resultaat daarvan is, is een onderzoek op zich. Om die reden is dit niet meegenomen in deze literatuur studie. Toch is het van belang dat in kaart gebracht wordt welke resultaten danseducatie voortbrengt en op welke wijze danseducatie in Nederland in het basisonderwijs aangeboden wordt. Dan kunnen scholen lesmethodes van elkaar overnemen in plaats van steeds zelf het wiel uit te vinden. Tevens kan er dan meer tijd worden besteed aan de daadwerkelijke educatie van kinderen op het gebied van dans.

Wanneer deze twee mogelijke vervolgonderzoeken uitgevoerd zijn, zal er een completer beeld geschetst zijn van de mogelijkheden, ontwikkelingen en resultaten van danseducatie in de stimulering van creativiteit bij kinderen tussen de zes en twaalf jaar in het basisonderwijs. Pas naar aanleiding van deze inzichten kunnen conclusies getrokken worden over de plaats van danseducatie binnen het basisonderwijs en kan de hoofdvraag "Op welke wijze kan creativiteit bij kinderen van zes tot twaalf jaar gestimuleerd worden door de inzet van danseducatie in het basisonderwijs?" volledig worden beantwoord. Dit literatuur onderzoek is een opstapje geweest tot het verkrijgen van inzicht in het belang van danseducatie in het basisonderwijs. En hopelijk met vervolgonderzoek kan danseducatie een vaste plek in het curriculum gaan innemen.

---

⁷⁹ "Onderwijsraad: Verschraving door te zwaar accent op taal en rekenen." [2013] *NRC.nl*.

6) Literatuur

“About LIMS / Rudolf von Laban.” [n.d.] *Laban/Bartenieff Institute of Movement Studies* – 24-10-2013 <http://www.limsonline.org/about-lims-our-history>

Bamford, A. *The wow factor. Global research compendium on the impact of the arts in education.* Berlijn: Waxmann Verslag, 2006.

“Betekenis ‘creativiteit’.” [n.d.] *van Dale* – 23-10-2013

<http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=creativiteit&lang=nn#.Umfs2vm-2m4>

Bono, E. de. *Lateral Thinking. A Textbook of Creativity.* 3th ed. London: Penguin Books, 1990.

Byttebier, I. *Creativiteit Hoe? Zo! Inzicht, inspiratie en toepassingen voor het optimaal benutten van uw eigen creativiteit en die van uw organisatie.* Tiel: Uitgeverij Lannoo nv, 2002.

Chappell, K. “Teaching for creativity: spectra of approach.” *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings.* Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 29-41.

Chappell, K. “Creativity as individual, collaborative & communal.” *Colouring Senses: daCi Conference. Proceedings.* Red. Liesbeth Wildschut. The Hague: Drukkerij Mart.Spruijt, 2006. 42-53.

Craft, A. *Creativity across the primary curriculum. Framing and developing practice.* London: Routledge, 2000.

Csikszentmihalyi, M. *Creativity. Flow and the psychology of discovery and invention.* New York: HarperCollins Publishers, 1996.

Dieleman, C. 2010. Het nieuwe theaterleren: hindernissen voor theatereducatie in het voortgezet onderwijs. *Onderzoeksconferentie Cultuureducatie 2010.*

Dietrich, A. “The cognitive neuroscience of creativity.” *Psychonomic Bulletin & Review* 11-6 (2004): 1011-1026.

Greenfield, S. *Brain Story. Why Do We Think and Feel as We Do?* London: Ebury Publishing, 2000.

Humphrey, J.H. *Child Development and Learning Through Dance.* New York: AMS Press Inc, 1987.

Landelijk Instituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA). *Plananalyse aanvraag matchingsregeling Cultuureducatie met Kwaliteit 2013-2016; Rapportage voor het Fonds voor Cultuurparticipatie.* Red. Hagens, P, Hoorn, M. van en T. IJdens. Utrecht, 2013.

Maes, D. "Dansen Dansen! Onbekend is Onbemind. Een onderzoek naar danseducatie." *Courant – Social Bodies. Perspectieven op dans* 104 (2013): 57-61.

Ministerie van OCW. Brief 'Uitgangspunten cultuurbeleid'. 6 december 2010.

Ministerie van OCW. *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid*. 10 juni 2011.

North, M. *Movement & Dance Education*. 2de ed. Plymouth: Northcote House Publishers Ltd, 1990.

"Onderwijsraad: Verschraling door te zwaar accent op taal en rekenen." [2013] *NRC.nl* – 4 november 2013 <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/11/02/onderwijsraad-verschraling-door-te-zwaar-accent-op-taal-en-rekenen/>

Preston-Dunlop, V. *Looking at dances. A choreological perspective on choreography*. 4th ed. London: Verve Publishing, 2006.

Raad van Cultuur. *Slagen in cultuur: advies culturele basisinfrastructuur 2013-2016*. Den Haag: Romer bv, 2012.

Rose, S. "Creative people or creative brains?" *The Lancet* Vol.367 No.9505 (2006): 103-104.

Russell, J. *Modern Dance in Education*. 7th ed. London: MacDonald and Evans LTD, 1966.

Smith-Autard, J. *Dance Composition. A practical guide to creative success in dance making*. 6th ed. London: Methuen Drama, 2010.

Smith-Aurtard, J. *The Art of Dance in Education*. Californië: A&M Records, 2002.

Sorgdrager, W. "Hoe werkt creativiteit." [n.d.] *Leren.nl* – 5 oktober 2013
<http://www.leren.nl/cursus/persoonlijke-effectiviteit/creatief-denken/hoe-werkt-creativiteit.html>

"Talks. Mihaly Csikszentmihalyi over flow." [2004] *TED. Ideas worth spreading* – 24-10-2013
http://www.ted.com/talks/lang/nl/mihaly_csikszentmihalyi_on_flow.html

"Wat is cultuureducatie?" *lkca.nl* – 25-10-2013
http://www.lkca.nl/downloads/CE_2012_cultuureducatie.pdf

Zandbergen, L. *Initiatief Danseducatie in Noord Nederland*. Meppel, 2012.